

УДК 378.147:78

Альзубейди Альгейс, аспірант
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено деякі теоретичні аспекти проблеми формування навичок композиторської діяльності у майбутніх учителів музики. Уточнено сутність понять "композитор", "музична композиція", розкрито особливості композиторської творчості, обґрунтовано здатність до композиції музичною обдарованістю, особливостями та рівнем розвитку музичних здібностей. Визначено, що зміст дисциплін фахового циклу може виступати основою формування навичок композиторської діяльності у підготовці майбутніх учителів музики. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю впровадження музичних імпровазацій та композицій у зміст навчально-виховної діяльності зі школярами з метою активізації їх музично-слухових відчуттів, розвитку творчої уяви, фантазії.

Ключові слова: майбутній учитель музики, музична композиція, навички композиторської діяльності, музичний твір.

Літ. 9.

Альзубейды Альгейс, аспирант Национального педагогического университета
имени М.П. Драгоманова, факультет искусств имени Анатолия Авдиевского

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ КОМПОЗИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье исследованы некоторые теоретические аспекты проблемы формирования навыков композиторской деятельности у будущих учителей музыки. Уточнено значение понятий "композитор", "музыкальная композиция", раскрыты особенности композиторского творчества, обоснована способность к композиции музыкальной одаренностью личности и уровнем развития ее музыкальных способностей. Определено, что содержание специальных музыкальных дисциплин может выступать основой формирования навыков композиторской деятельности в подготовке будущих учителей музыки. Актуальность выбранной темы обусловлена необходимостью внедрения музыкальных импровизаций и композиций в содержание учебно-воспитательной деятельности со школьниками с целью активизации их музыкально-слухового восприятия, развития творческого воображения и фантазии.

Ключевые слова: будущий учитель музыки, навыки композиторской деятельности, музыкальное произведение.

Alzubeydy Alheys, Postgraduate student
National Mukhaylo Dragomanov Pedagogical University
Anatoliy Avdiyevskiy Faculty of Arts

THE FORMATION OF SKILLS OF COMPOSITION ACTIVITY OF FUTURE MUSIC TEACHERS AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article deals with the theoretical aspects of problem of forming of skills of composer's activity of future teachers of music. The value of concepts "a composer", "a musical composition", and the features of composer's work are exposed. The article justifies the ability for composition by musical talent and by the features and by the level of development of musical skills. The author reveals that the maintenance of the special musical disciplines can act as a basis of formation of skills of composer activity in the preparation of future teacher of music. The actuality of the chosen theme is conditioned by the necessity of introduction of musical improvisations and compositions into the content of educational activity with pupils with the purpose of activation of their musically-auditory perception, the development of the creative imagination and fantasy.

Keywords: a future teacher of music, skills of composer's activity, a musical composition.

Постановка проблеми. Успішність ініціативи, музичного сприйняття та мислення вирішення завдань у галузі музичного педагога-музиканта, ступінь сформованості його виховання та навчання школярів професійних умінь і навичок обумовлюють залежить від якості фахової підготовки майбутніх реалізацію ефективного педагогічного впливу на учителів музики. Рівень розвитку творчої особистість учня засобами музичного мистецтва.

Система вищої педагогічної освіти спрямована переважно на формування у студентів комплексу необхідних знань, фахових умінь і навичок, залишаючи як другорядне питання озброєння майбутніх учителів методиками творчого саморозвитку та самореалізації, зокрема засобами різних видів музичної діяльності. Проте, сьгоднішні вимоги до удосконалення рівня підготовки майбутніх учителів музики демонструють актуальність формування у них навичок композиторської діяльності на базі вивчення теоретичних основ та оволодіння практичних прийомів музичної композиції.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Незважаючи на значний дослідницький інтерес (Е. Брилін, О. Євлахов, О. Гладишева, М. Гнесін, Л. Новосолова, О. Муров, Т. Родіонова, Г. Тихомиров, В. Холопова, В. Щербачов та ін.). В цих роботах розкривається доцільність формування творчої активності студентів при навчанні та виконанні творчих завдань в курсах теорії музики, у процесі імпровізації; розкриваються особливості творчого композиторського процесу, специфіка музичної творчості; композиторська діяльність обґрунтовується з позицій психологічної теорії, її практичних здобутків. Проте проблема формування у студентів навичок композиторської діяльності на базі вивчення теоретичних основ та оволодіння практичних прийомів музичної композиції поки що не отримала широкого науково-педагогічного висвітлення та організаційно-методичного забезпечення в теорії та практиці мистецької освіти.

Мета статті. Отже, аналіз наукової літератури засвідчує обмеженість у музично-педагогічній науці таких досліджень, тому метою роботи є запропонувати вирішення проблеми формування навичок композиторської діяльності як інтегруючого елемента багатоаспектної професійної діяльності учителя музики, розкрити можливість порівняти його з творчістю митця, музично обдарованої творчої особистості, оскільки реальна музично-педагогічна практика роботи в школі потребує від учителя музики таких навичок і умінь, що виходять за межі нескладного аранжування та підбору елементарного акомпанементу, супроводу пісень тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітні форми музичної творчості, якими має володіти сучасний вчитель-новатор, включають: елементи музичної імпровізації; створення інструментальних обробок, перекладень; складання образно-ілюстративної, жанрово-характерної музики для посилення художнього впливу на свідомість учнів, моделювання та реалізацію музичних проєктів; аранжування

народних та естрадних пісень тощо. Сучасними науковцями, вчителями-методистами доведено доцільність впровадження музичних імпровізацій та композицій у зміст навчально-виховної діяльності зі школярами з метою активізації їх музично-слухових відчуттів, розвитку творчої уяви, фантазії. Проте залучити учнів до музичної композиції може лише той вчитель, який здатен сформувати загальні уявлення школярів про специфіку та закономірності цієї діяльності, навчити елементарних правил теорії музики, розвинути музичне сприйняття та мислення.

Визначення специфіки формування навичок композиторської діяльності у майбутніх учителів музики неможливе без аналізу сутності понять “композитор”, “музична композиція”.

Композитором називають людину – автора музичного твору. Слово композиція означає “складання”, “створення”. У музичному енциклопедичному словнику композиція трактується, зокрема, як “категорія музикознавства і музичної естетики, що характеризується предметним втіленням музики у вигляді самодостатнього і завершеного музичного твору на відміну від процесуальної варіативності народної творчості та імпровізації. Музична композиція виступає як музично-художня цілісність, в якій організуються часово-акустичні відношення, встановлюються константні еталони прочитання звукової матерії – висотність, ритм, розташування матеріалу тощо” [7, 264].

Поняття музичної композиції безпосередньо пов’язано з композиторською діяльністю і вживається, перш за все, у трьох основних значеннях: процес створення музики, власне музичний твір та архітектоніка музичного твору (форма – композиція). Таким чином, даний феномен характеризує і творчий процес і його результат.

Широкого розповсюдження поняття композиції отримало і в інших видах мистецтва як важливого організуючого чинника, за допомогою якого об’єднуються всі компоненти художнього твору, втілюється авторський задум.

Створювати музичні твори спроможна людина, музичні та особистісні якості якої є дуже розвиненими: це і естетична спрямованість сприйняття; здатність уявляти цілісність майбутнього творіння у єдності образно-змістового, інтонаційно-ритмічного, художньо-виконавського аспектів; сформованість аналітико-конструктивних уявлень про форму та архітектоніку твору [3, 95].

Композиторська творчість характеризується як складний психічний акт, спрямований

особистістю на створення нового музичного явища. Керується ця діяльність такими процесами, як натхнення, уява, фантазія, художня інтуїція. Дослідники особливостей творчості композитора (М. Арановський, В. Медушевський, С. Слонімський, О. Девятова, А. Шнітке та ін.) відзначали, що “механізм народження музики є невідомою таємницею”. Важливим є те, що даний вид діяльності обумовлюється комплексом особистісних (емоційно-психологічних, інтелектуальних), соціокультурних та власне музичних факторів, які стимулюють творчу уяву автора та спрямовують її у творче русло.

Проблема осмислення процесу створення музичного твору є складною та багатоаспектною. Незважаючи на всю непередбачуваність та певну неусвідомленість, творча діяльність композитора визначається чіткою організацією самого процесу. Так, Я. Пономарьов описує загальні етапи (фази) будь-якого творчого процесу, які багато в чому відповідають композиторській діяльності. Перша фаза – це підготовка, налаштування митця на особливий стан, який виступає передумовою інтуїтивного виникнення ідеї; другу фазу, на думку науковця, можна назвати “зігріванням” – підсвідомою роботою автора над проблемою; третя фаза – це натхнення, під дією якого у свідомості композитора народжується задум та його рішення; остання фаза пов’язана з осмисленням і цілеспрямованим розвитком ідеї та її остаточним оформленням і перевіркою [8, 305].

Отже, композиторська діяльність включає одночасно роботу над змістом і формою музичного твору. Змістовий аспект задуму визначається здебільшого слухацьким та виконавським досвідом, практикою діяльності в інших видах художньої творчості, особистісними якостями характеру і темпераменту. Для втілення художнього задуму необхідні спеціальні музично-теоретичні знання та досвід композиторської діяльності, на основі яких здійснюється відбір необхідних засобів і прийомів творення, використання художньо-виразових можливостей музичного мистецтва.

“Автор музики у своїй творчості використовує усі основоположні елементи музичного змісту і форми – звуковисотні та часові співвідношення, на яких базуються такі засоби розвитку та музичної виразності, як ладотональність, мелодія, гармонія, поліфонія, метроритм, композиційна (драматургічна) структура тощо”, – підкреслює А. Малінковська [6, 24].

Дослідники особливостей професійної підготовки музикантів-композиторів (О. Гладишева, О. Євлахов, Т. Родіонова, В. Холопова) зауважують,

що композиторська діяльність здійснюється на основі реалізації багатьох складових. Так, музично-слухові уявлення збагачують інтонаційну палітру композитора, формують його авторський стиль; музичне мислення забезпечує конструктивно-логічну підтримку розвитку музичної форми; творча уява та фантазія наповнюють музичні твори яскравим художньо-образним змістом; інструментальні (або вокальні) уміння та навички допомагають у реалізації авторського задуму у практично-виконавській площині: композитор отримує можливість одночасно задовольнити свої естетичні потреби і перевірити у процесі виконання дієвість художніх та технологічних засобів передавання музичного змісту на інструменті.

Виконавський досвід, як правило, здійснює потужний вплив на формування творчої індивідуальності композитора. Не випадково більшість відомих композиторів були чудовими музикознавцями, виконавцями-інструменталістами, диригентами (О. Глазунов, С. Танєєв, С. Рахманінов, С. Прокоф’єв, Д. Шостакович, Р. Щедрін, О. Мессіан, К. Шимановський, К. Пендерецький, В. Сільвєстров, П. Булез, М. Плетньов, П. Чесноков, Л. Оборін, В. Горовиць, А. Шнабель та ін.). Крім того, такі якості, як перебільшений естетизм, відчуття логіки та співрозмірності музичного цілого, надзвичайна слухова чутливість і творча активність виокремлюють композитора з-поміж інших музикантів та пересічних слухачів.

Здатність особистості до створення музики науковці обумовлюють розвиненістю особливих здібностей. Б. Асаф’єв, Б. Теплов, А. Каузова, Л. Мазель, О. Комаровська, Є. Назайкінський, А. Сохор, Б. Яворський та інші пов’язують схильність до композиторської діяльності з поняттям музичної обдарованості особистості (складним якісним утворенням, що включає як спеціальні музичні здібності, так і творчі та особистісні складові). Музичні здібності в цій системі виступають як спеціальні здібності людини, що необхідні для занять музичним мистецтвом і визначаються самою природою музики. Характеристикою музичної обдарованості, на думку Б. Асаф’єва, А. Готстдінера, Є. Назайкінського, С. Науменко, А. Сохора, М. Старчеуса, Б. Теплової та ін. є музикальність, яка відображає особливу загострену чутливість індивіда до сприйняття емоційно-виразного змісту музики.

Б. Теплов відносить поняття музикальності до розряду загальних чинників стосовно будь-якого різновиду музичної обдарованості. Відповідно, музична обдарованість як обдарованість у

конкретному різновиді музичної діяльності, передусім у композиторстві та виконавстві, з одного боку, є поняттям ширшим, ніж музикальність, з іншого – уточнюючим стосовно неї, – вказує О. Комаровська [5, 109].

Підкреслюючи важливість музичної обдарованості в галузі музичного мистецтва, науковці наголошують також на ролі творчого потенціалу особистості як комплексу здібностей, що надають можливість “творчо проникати у зміст музичного образу, інтерпретувати його, а також бути здатним до імпровізації, творення музики” [5, 113].

Отже, як основа музичної обдарованості комплекс високорозвинених музичних здібностей та здатність емоційно переживати характер звукової інформації можуть реалізовуватись у композиторстві або виконавстві за умови активної діяльності уяви, образно-асоціативного мислення, виявлення творчих здібностей особистості.

Важливою передумовою продуктивної діяльності в галузі композиції виступає музичний слух. Структура слуху композитора (поняття “слух”, в даному випадку, розуміється широко – як основа музичної свідомості) багатомірна. Спираючись на перцептивні дані, слух композитора постійно опрацьовує, перетворює, комбінує отримані враження. Спеціально загострена слухова сфера композитора стає для нього центром творчої лабораторії, світопізнання, чутливим “інструментом”, здатним реагувати на звукові подразнення.

Дослідники вказують, що здатність до створення музики (композиції) має, перш за все, інтонаційну природу, яка відображає змістове наповнення художнього образу. Предметною сферою інтонаційної форми у композиторській діяльності виступає тематичний матеріал.

“Музика не існує поза інтонуванням, – підкреслює А. Малінковська, – створюючи музику, композитор інтонує за допомогою внутрішнього слуху, або імпровізуючи на інструменті” [6, 16]. Слухач, як правило, інтонує те, що запам’ятав або більше сподобалось; виконавець, натомість, опредмечує музику своєю грою на музичному інструменті.

Роль інтонації як головного елементу музичного звучання та основи створення художньої образності в музиці підкреслює у своїй роботі Се Тін: “Інтонації в широкому, універсальному значенні створюють звукову тканину, емоційний матеріал музичного твору. Останній втілюється композитором у ту чи іншу форму, підпорядковується певним конструктивно-логічним закономірностям” [9, 67].

Наголошуючи на ролі музичної обдарованості, що виступає передумовою розвитку схильності особистості до створення музики, науковці підкреслюють важливість спеціалізованого навчання як основи формування системи теоретичних знань і практичних умінь студентів у галузі музичної композиції.

Традиційно система професійної підготовки композитора включає поглиблене вивчення дисциплін, що складають основу теорії композиції (гармонія, поліфонія, аналіз музичних форм, гра на музичному інструменті та ін.) та забезпечують зв’язок з творчою практикою. На індивідуальних та групових заняттях опрацювання музично-теоретичного матеріалу, як правило, спрямоване на вирішення конкретних художніх та технічних завдань. Так, вивчення музичних форм передбачає націленість на аналітичну діяльність, осягнення логіки музичного мислення композитора, вивчення жанрово-стильових особливостей.

Високий рівень виконавської майстерності забезпечує розуміння якості художніх і технологічних завдань, знання специфіки музичної інтерпретації. “Загальні тенденції навчання композиції сформувалися у спеціальних музичних закладах (музичних академіях, консерваторіях), однак методика викладання цього курсу для майбутніх учителів музики поки що не передбачена навчальними планами та програмами підготовки бакалаврів і магістрів музичного мистецтва в галузі педагогіки мистецтва”, – наголошує Е. Брилін [1, 6].

Важливими передумовами, що характеризують специфічні особливості формування композиторських навичок у студентів музично-педагогічного профілю, вважаємо зорієнтованість їх музично-слухових уявлень на створення таких моделей музичних творів, які б забезпечували реалізацію художніх запитів школярів та відповідали особистісним і професійним критеріям майбутнього вчителя. Успішність формування навичок композиторської творчості, на нашу думку, повинна забезпечуватися взаємодією різних видів музичної діяльності студентів в процесі фахової підготовки. Адже саме її зміст створює необхідний зв’язок теоретичних знань та процесів їх творчого застосування у практичній діяльності зі створення нового музичного продукту.

Основу музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музики складають дисципліни, на яких базується музична композиція: теорія музики, сольфеджіо, гармонія та ін. Вони виступають базовими музично-теоретичними

предметами, знання яких дозволяє студентам вільно орієнтуватися у фундаментальних законах музики, закладає основи музичного мислення, розвиває навички правильного та осмисленого інтонування, музичний слух і пам'ять.

Значне місце у навчально-творчій діяльності майбутніх учителів займає робота з хором, а тому в систему підготовки включено аранжування хорових творів. Важливе значення у формуванні композиційних умінь студентів також відіграють заняття в класі інструментально-виконавської підготовки. Слухацька та виконавська діяльність студентів сприяє формуванню фахового тезаурусу, збагаченню музично-слухових уявлень, розвитку вмінь художньо-порівняльного аналізу в галузі музичної драматургії, формотворення. У свою чергу, творчий продукт, підданий теоретичному аналізу, осмисленню, повертається у галузь інструментального виконавства, інтерпретації вже на більш високому рівні.

Робота над створенням музичного твору потребує умінь чітко та логічно викладати музичний матеріал в його інтонаційному, гармонічному, фактурно-ритмічному комплексі та розвивати за допомогою засобів музичного формотворення. Ця діяльність повинна бути націлена на розбудову художнього образу та визначатись логікою розвитку музичної думки.

Викладене вище дозволяє зробити висновки, що формування навичок композиторської діяльності стає можливим за рахунок засвоєння способів і прийомів композиторської творчості, актуалізації музично-теоретичних знань, розвитку творчих здібностей майбутніх учителів музики.

Висновки. Таким чином, зміст дисциплін фахового циклу у підготовці майбутніх учителів музики може виступати основою формування композиторських навичок та спрямовувати творчу діяльність студентів у визначеному напрямку.

Формування навичок композиторської діяльності у студентів пов'язане з музично-образним моделюванням, умінями творчо-продуктивно використовувати фахові знання та успішно реалізовувати їх у нових видах практики, художнього пізнання. Визначений аспект діяльності потребує і подальшої розробки науково-теоретичних підходів і впровадження у процес

фахової підготовки майбутніх учителів музики спеціальних педагогічних умов, організаційно-методичних засад реалізації творчого потенціалу студентів засобами музичної композиції.

1. Брилін Е.Б. *Формування навичок композиторської творчості у студентів музично-педагогічних факультетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. пед. наук: 13.00.01 – “Теорія та методика навчання музики і музичного виховання” / Едуард Борисович Брилін. – К., 2002. – 19 с.*

2. Гладышева О.О. *Композиция как средство музыкально-творческого развития [Электронный ресурс]: Режим доступа: superinf.ru/view_helpstud.php.*

3. Девятова О.Л. *Особенности творческого процесса композитора [Электронный ресурс]. – 2014: Режим доступа: journals.urfu.ru/index.php/izvestia2/article/view/1479/1366*

4. Курнарская Д.К. *Психология музыкальной деятельности: теория и практика / Д.К. Курнарская, Н.И. Киященко, К.В. Тарасова и др.: [учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / под ред. Г.М. Цыпина] – М.: Академия, 2003. – 368 с.*

5. Комаровська О.А. *Художньо обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток / О.А. Комаровська: [монографія]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – 412 с.*

6. Малинковская А.В. *Класс основного музыкального инструмента. Искусство фортепианного интонирования / А.В. Малинковская: [учеб. пособие]. – М.: ВЛАДОС, 2005. – 381 с.*

7. *Музыкальный энциклопедический словарь [Текст]: [ред. Г.В. Келдыш]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 671 с.*

8. Пономарев Я.А. *Психология творчества: избранные психологические труды / Я.А. Пономарев. – Воронеж: МОДЭК; Москва: МПСИ, 1999. – 480 с.*

9. Се Тин. *Художественный образ как ведущий компонент музыкально-исполнительской деятельности (к проблеме иницирования внутреннеслуховой активности учащегося-музыканта): дис. ... на соиск. ученой степени канд. пед. наук: 13.00.08 – “Теория и методика профессионального образования” / Се Тин. – М., 2009. – 155 с.*

Стаття надійшла до редакції 01.02.2017

“Прокідаючись вранці, запитай себе: “Що я повинен зробити?” Увечері, перш ніж заснути: “Що я зробив?”

*Піфагор
давньогрецький філософ*

